

VĚK LEGEND A DĚJEPISU
10. STOLETÍ II. (Duchovní tvorba, epická poesie)

Duchovní tvorba

Ratherius (Raoul) Veronensis (890-974)

Ratherius nebyl navzdory svému přídomeku Ital, nýbrž byl původem z Flander, pocházel z okolí Lutychu, proto mívá také přídomek de Liège, Leodicensis. Byl mnichem, poté se stal veronským biskupem, ale byl v tomto úřadě neúspěšný, dvakrát musel Veronu opustit, byl dokonce i vězněn. Byl také opatem v různých kláštorech. Měl tedy velmi pohnutý až dobrodružný život, což se odráží v jeho literární tvorbě.

V té jednak reflektuje svůj duchovní život, jednak kriticky komentuje současné dění, zejména v církevní oblasti. Ve třicátých letech, když byl držen v zajetí v Pavii, sepsal *Praeloquia (Agonisticum)* v šesti knihách: je to morální kritika všech stavů společnosti a zároveň (podle Brunhözla) učebnice duchovního života. Praeloquia ukazují, že spolehlivým vodítkem křesťanova života je Písmo. Pokud je označíme jako morálně kritické dílo, nejspíše k němu z díla tohoto autora můžeme přiřadit traktáty *De contemptu canonum* a *De nuptu illicito*. První z nich kritizuje odpor kléru k předpisům církevního práva, druhý se obrací proti kněžským sňatkům a odmítá např. uzavírání manželství v postní době. Individuální až intimní duchovní notu, která je pro Ratheria charakteristická (po této stránce jej můžeme srovnat nejspíš s Gottšalkem z Orbais) najdeme ve spisech, které vytvořil na svou obhajobu nebo ospravedlnění: *Phrenesis* psaná prosimetrem vznikla v souvislosti s autorovými potížemi v duchovních úřadech; titul spisu je polemikou s těmi, kdo jej mají a vyhlašují za šíleného, zároveň s nimi však ironicky souhlasí: opravdu šílený je, když se ve své situaci neutíká k penězům a jiným hmotným jistotám, nýbrž sahá ke knihám a spoléhá se na starou tradiční spravedlnost („...praesentem, quem cunctis proponeret, condere contra eos maturavit statim libellum, cujus summam appellat eorum juxta sententiam Phrenesim, seque ipsum phreneticum, qui inusitato utique tunc temporis more non ad nummos tali in discrimine, non ad arma, ut quidam, non ad copiam amicorum, sed ad libros, ad armaria, ad priscorum confugerit judicia...Autorova předmluva k Phrenesis, MPL 136, 368). Tento osobní apologetický charakter mají např. též *Conclusio deliberativa*, *Dialogus confessionalis*, *Qualitatis coniectura*.

Kromě toho, že byl Ratherius plodný a nadaný spisovatel a vynikající stylista, byl také vzdělaný a dobrý znalec nejen křesťanských, ale i latinských antických autorů (i když je patrně necituje z první ruky).

Dochovaly se také jeho hagiografické spisy, listy a kázání.

Gerbert z Aurillacu (Remensis; 940-1003)

Gerbert byl vychováván nejprve v benediktinském opatství v Aurillacu (Auvergne, dnes Départ. Chantal) sv. Petra a Klementa, později podle svého zakladatele klášter sv. Geralda. Klášter byl proslulý mimo jiné právě svou vynikající školou. Další vzdělání získal Gerbert ve Španělsku, kde se poučil i o arabské kultuře. Zdržoval se pak v Římě u dvora papeže Jana XIII. (965-972) a dostal se pak na dvůr Otty I. Otto II. jej jmenoval remešským biskupem (tehdy Gerbert také vyučoval na remešské klášterní škole – odtud jeho druhý přídomek, „Remensis“), v tomto úřadě ale nebyl Gerbert potvrzen a stal se však předním rádcem Otty III. Na jeho zákrok byl jmenován biskupem v Ravenně a pak se stal papežem pod jménem Silvestr II. (999-1003).

Gerbert, první papež francouzského původu, přijal jméno Silvestr II. symbolicky, neboť svůj pontifikát zamýšlel jako analogii církevní politiky v době Konstantinově. Měl v úmyslu znovu, jinak než kdysi Silvestr I., definovat univerzalitu papežské moci. Považoval se za rádce a učitele císaře a církevní moc chápal jako duchovní a teologickou; usiloval o sjednocení obojího, o soužití světské moci a duchovní křesťanské kultury. Dá se říci (s C. Leonardim), že Gerbert tak vlastně rušil model, konstituovaný Augustinem, podle něhož jsou lidské dějiny příběhem nesmiřitelného boje Boha a Satana, obce nebeské a obce pozemské. Snad i to spolu s jeho strmým kariéerním vzestupem přispělo ke vzniku legendy, podle níž byl Gerbert ve spojení s mocnostmi zla a uzavřel smlouvu s ďáblem.

V průběhu svého krátkého pontifikátu se tento papež mj. zasloužil o organizaci polské (založení hnězdenského arcibiskupství) a uherské (ostřihomské biskupství, královská hodnost Štěpána I.) církve a tím o pevnější začlenění těchto dosud okrajových oblastí do evropského kulturního prostoru.

Jeho literární dílo obsahuje matematické (jako první v nich užil arabských číslic) a přírodovědné spisy *Geometria* a *Liber de astrolabio, Regulae de numerorum abaci rationibus* (Pravidla číslic tabulky – o dvou dílech, první o násobení, druhý o dělení). Z hlediska literárních dějin je velmi důležitá jeho *korespondence* o 220 kusech; její kvalitou a svým prozaickým uměním vynikl Gerbert vysoko nad všechny své současníky. Mimořádná je Gerbertova znalost latinské antické literatury a její místo v jeho dopisech, zná a užívá

i autory a díla, která nebyla v jeho době běžně známa. Samozřejmě jsou tyto dopisy cenným historickým pramenem.

Adso z Montier-en-Der, Menasteriensis (Dervensis; 910-992)

Adso, který byl Gerbertovým blízkým přítelem, byl vychován v klášteře Luxeuil, pak se stal nejprve mnichem a učitelem v klášteře Montier-en-Der (v diecézi Châlons), kde se stal r. 967 opatem a podle něhož se nazývá.

Při příležitosti přibližujícího se zlomu milénia se věnoval tématu opozice Krista a Antikrista v nepříliš dlouhé prozaické *Epistula de ortu et tempore Antichristi*. Spíše jde o traktát, i když má prvky listu, zejména v exordiu a v závěru. Autor jej zaslal královně Gerberze, manželce francouzského krále Ludvíka IV. (byla to sestra Otty I.), na její žádost. Několikrát v textu sám zdůrazňuje, že většinou pouze shromáždil příslušné výroky o konci dějin a o Antikristově působení a příchodu. Adso byl zejména na základě studia Zjevení Janova přesvědčen, že konec světa musí být blízko: má se zrodit nový Jeruzalém, kde se stará dějinnost uzavře a nadejde nová, Kristus definitivně porazí ďábla. Za pravděpodobný možný mezník těchto událostí považuje Adso rok 1000.

Kromě toho je Adso autorem několika životopisů svatých.

Epické básnictví

Ecbasis cuiusdam captivi per tropologiam

Skladba o 1229 leoninských hexametrech je první zástupce nového středověkého žánru, zvířecího eposu. Zpracovává epickou metodou didaktickou a satirickou tradici vyprávění o zvířatech, které bylo živé již v antice (Ezop, Phaedrus), a které pěstovala již karolinská epocha. Ecbasis ale již není pouhá řada epizod, má souvislý epický děj.

Již titul „per tropologiam“ ukazuje na alegorický charakter eposu. Jde o dobrodružství telete, které uteklo ze stáje a dostalo se do moci vlka, který je zavře do svého doupěte, aby je později sežral. Již zde máme alegorickou postavu nezkušeného mnicha, který opustil bezpečí kláštera. Ve vlkově doupěti chystají jeho služebníci, vydra a ježek, hostinu, jejíž menu je pro čtenáře zajímavé z lexikografického hlediska (*čítanka*, 37). Mezitím ale pes vyvolal poplach a zvířata, vedená lišákem, se shromáždí před vlčím doupětem. Tato situace je příležitostí k tomu, aby lišák vysvětlil dávné nepřátelství mezi ním a vlkem, což je téma vnitřní novely (vv. 392-1096, tedy značná část celého díla). Poté pokračuje hlavní děj, kdy dojde ke střetu mezi oběma skupinami zvířat, ježek s vydrou utečou a tele se může vrátit k matce. Najdeme zde výpůjčky z Horatia a z některých křesťanských básníků, místy jsou tak hojné, že je možno

chápat tato místa skladby jako cento. Skladba byla rozšířena dosti málo, máme jen dva její rukopisy.

Waltharius

Zatímco v Ecbasis captivi máme zástupce nového, středověku vlastního, literárního žánru, zvířecího eposu, je Waltharius, vrcholné epické dílo 10. století, zástupcem hrdinského eposu; můžeme mluvit také o eposu dobrodružném nebo již s jistou chronologickou oicencí o románu rytířském. Zatímco je žánr Ecbasis jedním z pokračovatelů antické bajky, v případě středověkého dobrodružného eposu jde o návaznost na antický dobrodružný román.

Vedly se dlouhé diskuse o chronologii a autorovi tohoto eposu: často za něj bývá považován svatohavelský děkan Ekkehard I. (910-973), a to z toho důvodu, že napsal prozaické vyprávění s titulem „Vita Waltharii manu fortis“, pravděpodobnější, opět však nikoli jisté, je autorství jeho jmenovce, rovněž svatohavelského mnicha, Ekkeharda IV. (+ po 1056). Báseň vypráví ve 1453 verších o příhodách Walthera, syna akvitánského krále, který byl jako rukojmí u hunského krále Atily spolu s Hagenem, synem franckého krále, a s Hildegundou, dcerou krále burgundského. Walter a Hildegunda se milují, jsou to stateční a krásní mladí lidé, a podaří se jim utéci. Waltherovi se podaří vzít s sebou také Atilovu zbroj a pokladnici franckého krále. Dojde tak ke konfliktu mezi Waltherem a Hagenem a novým franckým králem Guntherem. Po mnoha epizodách hrůz, útěků a bojů dojde k rozhodující srážce. Není zde však jednoznačný vítěz – tito tři soupeři jsou totiž zároveň přátelé. Nakonec mezi sebou bojují již jen Hagen a Walther, a když jsou již oba raněni, jejich šaty jsou roztrhány a oni jsou zaliti potem a krví, zasáhne Hildegunda, nalije jim víno a přiměje je ke smíru. Walther a Hildegunda se šťastně vrátí do Akvitánie, kde po smrti Waltherova otce budou žít a vládnout ještě 30 let, Gunther a Hagen s pokladem odejdou do Frank (*čítanka, 38*).

Autor vytváří své verše se znalostí Vergilia, Prudentia a Statia, jeho hexametr není dokonalý, někde snad i převádí do latiny domácí hrdinské zpěvy.

český překlad: Waltharius. Přeložili studenti Arcibiskupského gymnázia v Praze a Jan Kopecký. Vlastním nákladem, Praha 2005.

Within piscator, Versus de quodam piscatore quem ballena absorbuit.

Tato další epická skladba 10. století není adaptací biblického příběhu o Jonášovi, jak bychom mohli podle jejího titulu předpokládat, ale žertovné vyprávění rybáře Withiny (mluvící jméno: ten, který je uvnitř), který skončil v břiše velryby a kterému se pomocí nože podaří velrybu

zabít. Když se dostane zpět ke svému pobřeží, považují jej lidé za čerta a chtějí jej zabít, ale nakonec všechno dopadne dobře. Skladba má 209 nerýmovaných hexametřů a může se říci, že jde o parodii na hrdinský epos, nejspíše na Vergilia (*čítanka*, 39).

Je nanejvýš pravděpodobné (Franz Brunhölzl nepřipouští v té věci žádnou pochybnost), že je báseň dílem hagiografického autora **Letalda de Micy** (Micy, francouzský klášter u Orléansu; Letaldus žil přibližně v letech 950-1010).

V této době dochází k prvním zpracováním pozdně antických románových příběhů:

Gesta Apollonii – Historia Apollonii regis Tyrii, zpracovává látku antického románu o Apolloniovi Tyrském v 793 leoninských hexametrech formou střídavého zpěvu. Román, který byl parně řecky sepsán v helénistickém období a znovu zredigován asi ve 2. - 3. stol. n. l., byl pak podroben dvěma dalším úpravám přibližně v 5. století. Na jejich základě vzniká v 10. století nebo i o něco později tato veršovaná verze.

Přibližně v téže době vzniká důležité zpracování antického Pseudokallisthenova **románu o Alexandru Velikém**. Pořídil je neapolský **Archipresbyter Leo**, který působil v Konstantinopoli jako vyslanec neapolských vévodů; zde se s Pseudokallisthenovým románem seznámil a nenáročnou latinou jej přeložil. Důležitý je tento text zejména tím, že na jeho základě vznikla pozdější přepracování alexandrovské látky, zejména v 11. století tzv. „*Historia de preliis*“.¹

---

¹ Po dalších rozšířeních a změnách byla tato látka zpracována i v Čechách, nejprve latinsky, pak ve druhé polovině 14. stol. česky jako „*Historie o Alexandru Velikém*“ – staročeská *Alexandreida* (viz A. Vidmanová, *Znovu k Alexandrovi Velikému v Čechách*, *Studie o rukopisech* 27, 1989-1990, **rozsah stran!!!**).

ČÍTANKA

37.

Ecbasis captivi (vv 163-190)

- Iam nox per medium gaudebat currere caelum,
Cum subito missi properant, qui munera portant:
165 Inter quae rombus, cum multo milite barbuis,
Flexilis et congrus, cum quis mugil generosus,
Goblo, sepiole, loligo cum capitone,
Cancri, nulli, trutta, cavedonus, hicherus, allec,
Affuit et salmo nutritus flumine Hreno,
170 Nec aberat donis piscosi grex Rabadonis,
Quod fundoque Mose capitur piscis genus omne;
Prefert se ceto spinx captus in amne Petroso,
Squamigeros cetus punctis pellebat acutus.
Detulit haec luter, carus placidusque minister.
175 Optulit ericius, spinoso vellere sutus,
Rugosum piper ac costus lentumque papaver,
Porros et caules, rafanos quoque viribus acres,
Molles castaneas, domnis cenantibus aptas,
His cydonia sunt, crustumia denique mixta.
180 His ita susceptis redibetur gratia missis.
Considunt pariter; tum sic ait ipse magister:
"Septimus octavo propior iam preterit annus,
Ex quo cum pomis, cum piscibus urbe petitis
Mensas ornavi, convivas ipse refeci;
185 Sic vixi monachus, claustralia iura secutus,
Omnia distractis coemens obsonia gazis.
Gratia sit vobis, quod sic mihi subpeditastis.
Afficior senio, vobis mea cuncta relinquo,
Ericio rupem, lutro pro piscibus amnem".
190 Protinus arriident, collum faciemque remulcent.

Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum ad usum scholarum XXIV. Ed. K. Stecker. Hannoverae 1935. s. 6-7.

38.

Waltharius I, 277-328 (Walther mluví k Hildegundě o plánu útěku, chce opít Huny v čele s Attilou):

- „Postquam septenos Phoebus remeaverit orbes,
Regi ac reginae satrapis ducibus famulisque
Sumptu permagno convivium laeta parabo
280 Atque omni ingenio potu sepelire studebo,
Donec nullus erit, qui sentiat hoc, quod agendum est.
Tu tamen interea mediocriter utere vino
Atque sitim vix ad mensam restinguere cura.
Cum reliqui surgant, ad opuscula nota recurre.
285 Ast ubi iam cunctos superat violentia potus,
Tum simul occiduas properemus quaerere partes.“
Virgo memor praecepta viri complevit. Et ecce,
Praefinita dies epularum venit, et ipse
Waltharius magnis instruxit sumptibus escas.

- 290 Luxuria in media residebat denique mensa,
 Ingrediturque aulam velis rex undique septam.
 Heros magnanimus solito quem more salutans
 Duxerat ad solium, quod bissus compsit et ostrum.
 Consedit laterique duces hinc indeque binos
- 295 Assedissee iubet; reliquos locat ipse minister.
 Centenos simul accubitus iniere sodales,
 Diversasque dapes libans conviva resudat.
 His et sublatis aliae referuntur edendae,
 Atque exquisitum feruebat migma per aurum
- 300 -Aurea bissina tantum stant gausape vasa-
 Et pigmentatus crateres Bachus adornat.
 Illicit ad haustum species dulcedoque potus.
 Waltharius cunctos ad vinum hortatur et escam.
 Postquam epulis depulsa fames sublataque mensa,
- 305 Heros iam dictus dominum laetanter adorsus
 Inquit: „in hoc, rogit, clarescat gratia vestra,
 Ut vos inprimis, reliquos tunc laetificetis.“
 Et simul in verbo nappam dedit arte peractam
 Ordine sculpturae referentem gesta priorum,
- 310 Quam rex accipiens haustu vacuaverat uno,
 Confestimque iubet reliquos imitari omnes.
 Ocius accurrunt pincernae moxque recurrunt,
 Pocula plena dabant et inania suscipiebant.
 Hospitis ac regis certant hortatibus omnes.
- 315 Ebrietas feruens tota dominatur in aula,
 Balbutit madido facundia fusa palato,
 Heroas validos plantis titubare videres.
 Taliter in seram produxit bachica noctem
 Munera Waltharius retrahitque redire volentes,
- 320 Donec ui potus pressi somnoque gravati
 Passim porticibus sternuntur humotenus omnes.
 Et licet ignicremis vellet dare moenia flammis,
 Nullus, qui causam potuisset scire, remansit.
 Tandem dilectam vocat ad semet mulierem,
- 325 Praeci piens causas citius deferre paratas.
 Ipseque de stabulis victorem duxit equorum,
 Ob virtutem quem vocitaverat ille Leonem.
 Stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit.

Monumenta Germaniae Historica, Poetae Latini medii aevi VI, 1. ed. K. Strecker.

39.

Letaldus Miciacensis. *Within piscator*

- Si michi Pindareae praestarent organa cordae
 Voceque Treicius percellens omnia vates
 Afforet, adversas qui flumina cogit in undas
 Armoniaeque avidas cheli rapit undique silvas,
- 5 Sic neque magnificum possem depromere carmen
 Quod meditor, rudibus quod fibris cudere conor.

- Moribus hoc senior venerabilis et gravis aevo
Retulit, os cuius rutilum splendet ut aurum.
Albion Oceani septem subiecta trioni
- 10 Insula dicta prius, post inde Britannia, gentes
Robustas animis gaudentesque edidit armis,
Aere blanda satis foecundaque rebus opimis,
Anglorum modo quae flavis habitata colonis,
Praesule Gregorio Christi pia cantica cantat,
- 15 Barbarica dudum quae norat fremere lingua.
Hac gestum canimus, quod cudere rite paramus.
Within dictus erat, piscandi nobilis arte,
Rimator fluvii rimator et aequoris alti,
Quem nequeant dulces et amari avertere fluctus
- 20 Quin praedam a rapidis ad litora devehat undis.
Hic hic, Thitoni croceum dum Aurora cubile
Linqueret, alta petit, carabo devectus amico,
Et calibem silicemque gerit fungumque reponit
(His opus affuerit tenues excudat ut ignes)
Et femur ancipiti fidus praecingitur ense.

Ed. A. Wilmart, Studi medievali, Nuova serie 9, 1936.